

Fem mynt och ett krucifix - vikingatida brandgrav innehöll sensationella fynd

Emma Karlsson

Ur: Myntstudier 2005:4, december, s. 11-14

www.archaeology.su.se/numismatiska

isk Numismatisk Årsskrift 1982 [tr. 1985], 27-40.

Rispling, G. 1990, The Volga Bulgarian imitative coinage of al-Amir Yaltawâr (Bârmân) and Mikâ'il b. Ja'far. *Sigtuna Papers*. Commentationes de nummis saeculorum ix-xi in Suecia repertis, Nova Series 6, (red. K. Jonsson & B. Malmer) Stockholm 1990, 275-282.

Rispling, G. 2005, Osteuropäische Nachahmungen islamischer Münzen. *Sylloge der Münzen des Kaukasus und Osteuropa. Orientalisches Münzkabinett Jena*, 1 (red. S. Heidemann & N. Nebes), Jena 2005, 95-125.

Tornberg, C.J. 1848, *Numi cufici Regii Numophylacii Holmiensis quos omnes in terra Sueciae repertos digessit et interpretatus est*. Uppsala 1848.

Tornberg, C.J. 1856, Symbolae ad rem numariam Muhammedanorum, del III. *Acta Regiae Societatis Scientiarum Upsaliensis* III:2, Uppsala 1856.

Vasmer [Fasmer], R. 1925, Beitr. zur muhammedanischen Münzkunde. II, Über die Münzen der Wolga-Bulgaren. *Wiener Numismatische Zeitschrift* 58, Neue Folge 18, 1925, 63-84.

Welin, U.S. Linder 1966, The Kufic coins in the hoard from Hågväld in Gerum, Gotland, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1966, 82-124. Welin, U.S. Linder 1967, Volgabulghariska furstar i svenska silverskatter. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1967, 170-172.

von Zambaur, E. 1927, *Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'Islam*. Hanovre 1927.

Fem mynt och ett krucifix - vikingatida brandgrav innehöll sensationella fynd

Emma Karlsson

I början av maj 2004 hittades ett stort antal skelettdelar vid schaktningsarbeten på Kvarnbacken i utkanten av Vadstena. Det stod snart klart att det rörde sig om människoskelett. Efter kart- och arkivstudier samt en förundersökning på platsen kunde det konstateras att det var den medeltida avrättningsplatsen som påträffats. I augusti 2005 genomfördes en slutundersökning. Det visade sig då att platsen innehöll fler spännande lämningar (fig. 1).

Undersökningsområdet avgränsades av en åkerväg. Vid schaktningen framkom ett flertal stenar i kanten av denna väg. Dessa togs bort i tron om att de var förstärkning av vägen. Det konstaterades dock snart att så inte var fallet. Under stenarna kom ett brandlager med sot, kol, brända ben och keramik. Här fanns alltså förutom en medeltida begravningsplats även en förhistorisk grav. Det skulle visa sig att graven hade ett mycket rikt innehåll.

Då brandlagret och stenpackningen fortsatte in under grusvägen gav länsstyrelsen tillstånd att schakta bort den för att på så sätt kunna undersöka hela graven (fig. 2).

Fig. 1. Kvarnbacken. Undersökningsområdet till höger. Åkervägen med graven syns i bildens vänstra del. Foto: Östergötlands länsmuseum.

Fig. 2. Graven sedan den frilagts. Foto: Östergötlands länsmuseum.

Riksantikvarieämbetet finansierade undersökningen. Det visade sig att graven var mycket välbevarad trots att den låg endast en decimeter under markytan. Huruvida graven varit en stensättning eller en hög med kärnröse går inte att fastställa.

Centralt i stenpackningen framkom ett brandlager med ett dåligt bevarat keramikkärl. I botten av urnan låg inte mindre än tre ovala spännbucklor. Strax intill fanns ytterligare en oval spännbuckla. De har preliminärt daterats till 800-tal. I anslutning till gravurnan och brandlagret hittades ett 100-tal pärlor, hängsmycken, spännen m.m. Flerta-

Fig. 3. Del av ett krucifix i horn. Skala ca 2:1. Foto: Östergötlands länsmuseum.

let av pärlorna är av karneol, bergskristall, glas och ett mindre antal är silverarbeten. Därtill kommer fyra förgyllda hängsmycken och fyra hela mynt omgjorda till smycken. Unikt i fyndmaterialet är brända fragment av ett krucifix i horn (fig. 3).

Mynten är samtliga orientaliska silvermynt från det Sasanidiska riket eller från Kalifatet. Det äldsta ärpräglat 626/27 e.Kr. och det yngsta 880/1 e.Kr. De övriga mynten ärpräglat 739/40 och 802/3 e.Kr. (fig. 4-5). Ytterligare ett femte mynt, i form av ett fragment fanns i brandlagret. Det har daterats till 778 e.Kr. En ^{14}C -analys gjord på bränt ben från brandlagret gav en datering till mellan 810-1020 e. kr. (Ua-24702, 2 sigma). Sammantaget visar detta att graven är anlagd under 900-talet. Vid kommande bearbetning av fyndmaterialet borde dateringen kunna snävas in ytterligare.

Fyndmaterialet kan jämföras med det som påträffades i Aska, Hagebyhögä socken, ett par kilometer från Vadstena. Vid borttagande av ett par rösen på 1920-talet framkom här mycket rikt utrustade vikingatida gravar. De innehöll bland annat smycken, däribland fem silverberlocker, spännen, hästtutrustningar, och köksgeråd. Till ovanligheterna i detta fyndmaterial hör en orientalisk bronskanna. På kannan finns en förvanskad arabisk inskrift (Stenberger 1964, 709ff.). Även ett fragmentariskt, obestämt islamiskt mynt

Fig. 4. Sasandidiska riket. Khusraw II 591-628 e.Kr. RD (Rayy) 37 (627 e. Kr.). Drachm. Försedd med ögla av silver. Foto: Kenneth Jonsson.

Fig. 5. Kalifatet. Abbasid. al-Mu'tamid 870-892. Armīniya 267 e.H. (880/81 e.Kr.). Dirhem, Försedd med ögla av brons. Foto: Kenneth Jonsson.

ingick (CNS 8.1.7).

I Heda socken, två mil söder om Vadstena, har liknande mynthängen påträffats. Här hade man dock inte använt riktiga mynt. Istället har silverfolie pressats över mynt. Sedan har silverfolien monterats på bronskivor. Mynten som använts som mallar var umayyadiska dirhemer slagna i staden Wasit år 729/30 respektive 738/9 e.Kr. (Lindahl 1972, 21f.).

Intressant i sammanhanget är även en gulddinar som enligt Dijkman ska vara funnen i en hög vid Vadstena (Dijkman 1686, I. Observation. IIII). Dinaren ägdes då av Elias Brenner som senare avbildade myntet med uppgift att det hittats i Sverige (Brenner 1691, I.10). Det finns ingen anledning att tvivla på fynduppgiften (CNS 8.1.23). Inskriften på dinaren är något korrumpierad vilket visar att det inte rör sig om en äkta dinar och i en artikel diskuterar Linder Welin dinarens möjliga ursprung och ålder. Här visar Linder

Fig. 6. Karolingiska riket? Ca 780-800. Efterpräglning av dinar från den abbasidiska dynastin. Funnen vid Vadstena före 1686. Uppsala universitets myntkabinett. Foto: Kenneth Jonsson.

Welin på likheter med andra efterpräglade dinarer. Slutsatsen är att den bör klassificeras som västeuropeiskt, möjligen ett engelskt importföremål från 700-talets sista årtionde. På svenska fastlandet har det inte hittats något efterpräglad dinar förutom denna "Brenners dinar" (Linder Welin 1964, 18f). Myntet ingår idag i Uppsala universitets myntkabinett (fig. 6). Lutz Ilisch har nyligen katalogiserat och diskuterat 21 exemplar av efterpräglningar av arabiska guldmynt från karolingisk tid. Han delar in dem i sju grupper varav han antar att fyra har präglats inom det karolingiska riket (inkl. Brenners ex.; Ilisch 2004, grupp IV.1) och minst en i England. Ilisch daterar dem till 780- och/eller 790-talen (Ilisch 2004, 104).

Myntförteckning

Kvarnbacken, grav 1, Vadstena, Östergötland, 2005 (mynten har bestämts av Gert Rispling). ÖLM dnr 553/04, KMK dnr 711-714-2005.

Sasanidiska riket

1. Khusraw II 591-628 e.Kr. Myntort RD (Rayy) år 37 (627 e. Kr.). Drachm, 2,40 g, ögla. Fnr 47.

Kalifatet

Tabaristan, abbasidiska ståthållare

2. [ʿUmar] (771-780 e.Kr.) eller [Saʿīd] (776-779 e.Kr.). Myntort Tabaristan år [12]7 PYE (=AH 162, 778 e.Kr.). 1/2 drachm, 0,51 g, fragment. Walker nr 268-270 (ʿUmar, pl. XXIV 7 och 8) och nr 282-283 (Saʿīd, pl. XXV, 1 och 2).

Umayyad

3. Kalif Hishām 724-743. Myntort Wāsit år 122 e.H. (739/40 e.Kr.). Dirhem, 2,74 g, ögla. Fnr 55. Klat nr 715. Tbg I 55.

Abbasid

4. Kalif Harun al-Rashid 786-809 e.H. Mynt-

ort Madīnat al-Salām (Bagdad), år 187 (802/3 e.Kr.). Dirhem, 2,01 g, nit (=varit hängd). Lowick nr 1363.

5. Kalif al-Muʿtamid 870-892 e.H. Myntort Armīniya år 267 e.H. (880/1 e.Kr.). Dirhem, 3,32 g, ögla. Fnr 48. Tbg II 404.

Litteratur

Brenner, E. 1691. *Thesaurus Nummorum Sweo-Gothicorum, Thet är En Skatt af Swenskt Mynt*. Stockholm 1691.

CNS 8 – *Corpus nummorum saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt*. 8. Östergötland. 1. Älvestad – Viby. Motala 1983.

Dijkman, P. 1686. *Observationer, som kunna gifwa någon anledning till dhe forna Swenskars och Göthers Penninge-Rächnings beskaffenhet uthi många hundrade år tillbaka*. Stockholm 1686.

Ilsch, L. 2004. Die imitativen solidi mancusi. "Arabische" Goldmünzen der Karolingerzeit. *Fundamenta Historiae. Geschichte im Spiegel der Numismatik und ihrer Nachbarwissenschaften* (red. R. Cunz), 91-106.

Klat, M. *Catalogue of the post-reform dirhams. The Umayyad dynasty*. London 2002.

Lindahl, Anders. 1972. Forntidsrapsodi i Lysing. *Strövtåg i Lysingsbygden* (red. Brohlin). Ödeshög.

Linder Welin, Ulla. S. 1964. Elias Brenners arabiska guldpenning och andra dinarer funna i Sverige. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1964, 5-25.

Lowick, N. *Early Abbasid coinage. A type corpus 132-218 AH/AD 750-833*. London 1996 (stencil).

Stenberger, Mårten. 1964. *Det forntida Sverige*. Lund.

Tbg - Tornberg, C.J. *Numi cufici Regii Numophylacii Holmiensis quos omnes in terra Sueciae repertos digessit et interpretatus est*. Uppsala 1848.

Walker, J. *A catalogue of the Arab-Sassanian coins*. London 1941.

Hur länge cirkulerade mynten under olika tidsperioder?

Kenneth Jonsson

På 1960-talet kunde man i Sverige bland gångbara mynt ännu hitta de som hade präglats efter 1873 då våra nuvarande öres- och kronmynt infördes. Det betyder att de äldsta mynten då hade varit i cirkulation i närmare hundra år även om de bara utgjorde en mycket liten andel av myntstocken. Idag är de äldsta mynten i cirkulation präglade på 1960-talet. Det beror på att fram till 1962/8 präglade man ännu mynt i silver och p.g.a. att deras metallvärde redan inom två decennier blivit betydligt högre än det nominella värdet har de förvunnit ur cirkulation och smälts ner.

Det senare exemplet visar hur utomstående faktorer kan påverka myntcirkulationen. Förändringen kan ske med omedelbar verkan eller som en långsam eller snabbare process. Generellt kan man säga att mynt kan tas ur cirkulation p.g.a. statens åtgärder eller p.g.a. marknadens utveckling. Statliga åtgärder sker ofta med omedelbar verkan och hänger samman med att mynten dras in p.g.a.

1. fiskala åtgärder, d.v.s. återkommande s.k. myntindragningar i samband med tronskiften men även under en regeringsperiod (t.ex. 1340 och 1354)
2. ny mynträkning införs som berör alla eller en del av de cirkulerande mynten (1776, 1855, 1873)
3. att låghaltiga silvermynt sätts ner i värde och ersätts av mynt med högre silverhalt (t.ex. 1363, 1574, 1593)
4. att mynt löses in av andra skäl (t.ex. Gustav II Adolfs klippingar eller Karl XII:s nödmynt)

Marknadens utveckling får inte samma omedelbara effekt men medför att mynt försvin-